

Gábor Pusztai

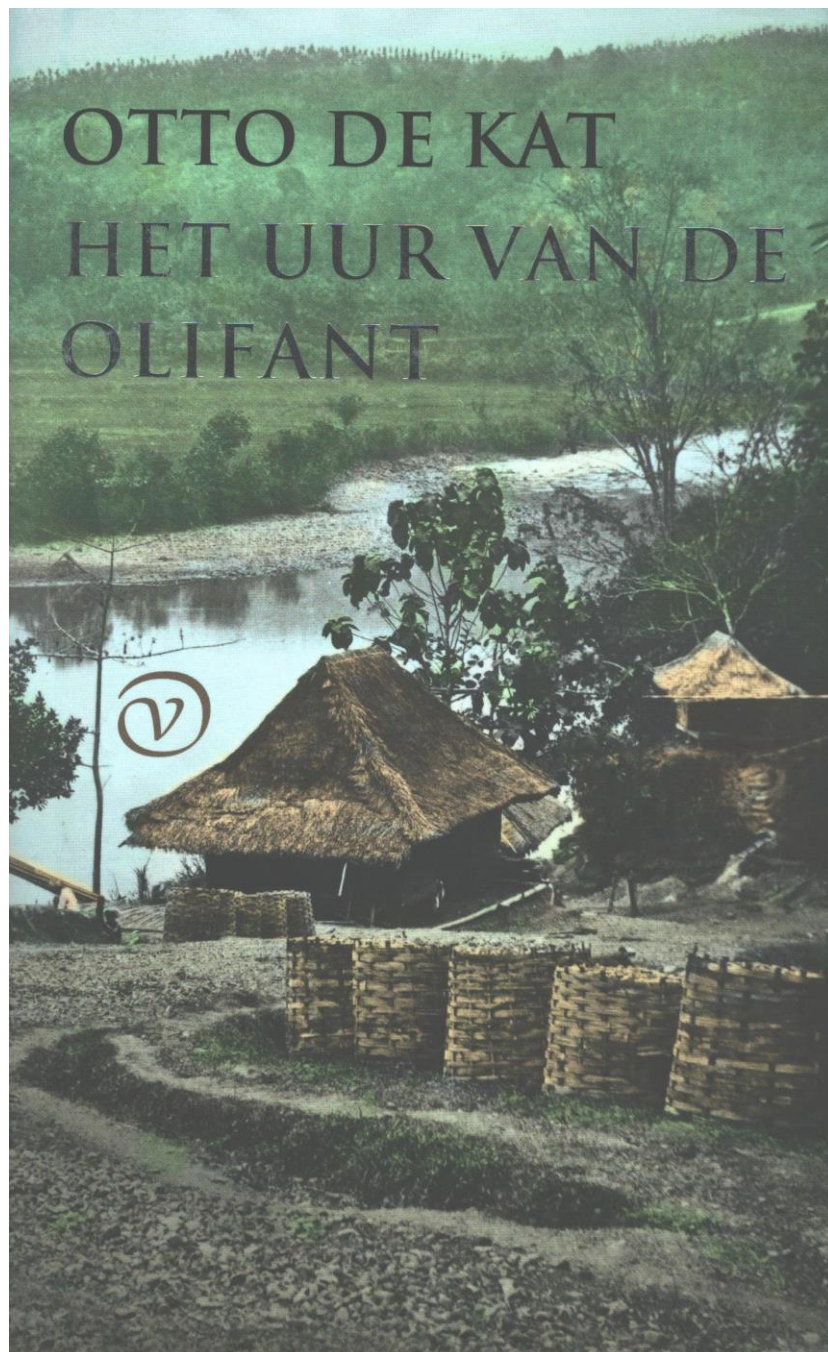
Onvervulde verwachtingen

Otto de Kat: *Het uur van de olifant*. Amsterdam: Van Oorschot, 2022.

De auteur Otto de Kat (1946) (pseudoniem van Jan Geurt Gaarlandt) is geen onbekende naam in de literaire wereld. Na zijn studie theologie in Leiden begon hij als criticus bij *De Volkskrant* en *Vrij Nederland*. Hij maakte ook literaire radiodocumentaires. Hij is niet alleen schrijver van talrijke romans (*Man in de verte*, *De inscheper*, *Julia*, *Bericht uit Berlijn*, *De langste nacht*, *De eeuw van Dudok*, *Freetown*), maar sinds 1977 ook uitgever. In dat jaar richtte hij de Uitgeverij De Haan, in 1986 de Uitgeverij Balans. In 2005 won hij de Halewijn Literatuurprijs met *De inscheper*. Zijn werk werd vertaald in het Engels, Frans, Duits, Italiaans en Zweeds.

Het uur van de olifant gaat over herinneringen en trauma's van twee ex-KNIL officieren, Maxim en W. A. verbonden aan de Atjehoorlog. Het is 1909 en Maxim heeft vreselijke nachtmerries over de oorlog terwijl zijn echtgenote Roy ziet hoe haar man dieper en dieper in de twijfels en trauma's wegzinkt. Hij moet iets vreselijks aangericht hebben wat hij zich niet kan herinneren. De twee mannen proberen een uitweg te vinden uit het verleden en Roy probeert hierbij beiden te helpen. W. A. schrijft onder het pseudoniem Wekker een reeks artikelen, waarin de misstanden en de Nederlandse oorlogsmisdaden tijdens de Atjehoorlog aan de kaak worden gesteld.

Het nieuwe boek van Otto de Kat is een roman van de onvervulde verwachtingen. De opgeschroefde spanning zonder ontlading is een rode draad die door de roman slingert.

Hieronder zal ik enkele voorbeelden noemen. De titel, *Het uur van de olifant* wordt op pagina 19 verklaard: ‘Zijn enige hoop was dat ze niet precies hun positie kenden en wachtten op de morgen, op “het uur dat de olifant ontwaakt.”’ Het is dus de zonsopgang, het begin van de dag, wanneer het na het donker licht wordt. Op dat moment, in het tweede hoofdstuk van het boek, zit Maxim met ongeveer honderd soldaten en dragers, op de terugweg van een patrouille in de Gajo-landen in Atjeh in de val. Na een ‘vrolijke expeditie’ waar ze ‘links en rechts klappen uitgedeeld’ hebben en ‘nooit te beroerd [waren] om een paar van de kleine dictatortjes die hun dorpen terroriseerden het bos in te jagen’ (p. 17) worden ze nu door een overmacht van de vijand achtervolgd, telkens weer aangevallen uit een hinderlaag en ze rennen voor hun leven richting het garnizoen van Djeuram. Het is nacht, de manschappen liggen uitgeput op de grond, iedereen is aan het einde van zijn krachten. Nog één dag lopen naar Djeuram. Als de vijand nu aanvalt, dan worden zij in de pan gehakt, en dat weet Maxim precies. Ieder moment kan de aanval beginnen en ze kunnen veel te weinig weerstand bieden. De zonsopgang nadert en het bevel om te vertrekken wordt gegeven. En opeens zien ze vuren rondom hen in de vallei oplaaien, een ketting van vuren. De vijand heeft hen omringd, toch vertrekken ze, ‘het gevecht tegemoet, hun zekere ondergang.’ (p. 22) Maar de verwachte aanval blijft uit. Geen vijand vertoont zich. De Atjehers trekken zich terug, de strijd blijft uit. De cavalerie van het KNIL komt uiteindelijk om de uitgeputte manschappen te redden.

Een andere onvervulde verwachting is de reeks artikelen van W. A. alias Wekker over de Nederlandse oorlogsmisdaden in Atjeh. Zeventien artikelen werden in de krant gepubliceerd. Iedereen verwacht een schandaal en dat er iets fundamenteels zou gaan veranderen. Maar het tegendeel is waar: er verandert niets. ‘Dat klinkt misschien wat wonderlijk, maar eerlijk gezegd hebben mijn teksten dan wel even voor opschudding gezorgd, maar ze hebben geen effect gehad.’ (p. 127) Alles werd gewoon in de doofpot gestopt en de oorlog in Atjeh ging onverminderd door.

Ook de liefde tussen W. A. en Roy ziet de lezer pagina’s lang ontkiemen, maar uiteindelijk gebeurt er niets tussen de twee. Ze blijven tot de teleurstelling van menig een van de lezers gewoon vrienden. Weer een onvervulde verwachting.

De beschuldigingen van Henri van Kol in de Tweede Kamer tegen Van Daalen op pagina 99 maken duidelijk wat sommige Kamerleden van deze KNIL-officier dachten. Van Daalen werd ‘de Alfa van Atjeh’, ‘Djengis Khan’ en een ‘bloedhond’ genoemd. Zijn daden werden bestempeld als

‘volksuitroeiing onder de Nederlandse driekleur.’ Al die opmerkingen waren, de historische feiten kennende, helemaal terecht. Maar alles bleef zonder gevolgen. Van Daalen bleef op zijn post en de volkerenmoord ging gewoon door.

De reeks van onvervulde verwachtingen zou nog voortgezet kunnen worden, maar tenslotte nog eentje. En dat is wel de persoonlijke, onvervulde verwachting van de lezer. Het boek van Otto de Kat is een boek van zijn tijd. Hij behandelt thema’s die tegenwoordig actueel zijn: een confrontatie met de schaduwkanten van het koloniale verleden en het centraal zetten van de rol van de vrouw (Tjoet Nja Dinh, Roy) erin. Het is ongetwijfeld de verdienste van het boek dat deze onderwerpen ter sprake worden gebracht, dat de lezer met het donkere koloniale verleden van Nederland wordt geconfronteerd. Maar de verwachting dat dit literair op een redelijke manier wordt verwoord, komt helaas niet uit. Het boek is een berekenend geconstrueerd geheel. De emoties die hier beschreven worden zijn gekunsteld, gemaakt, geforceerd, onecht. Het dieptepunt van de roman is hoofdstuk acht, waarin stijl en dialogen erger zijn dan in een B-categorie streekroman. Bovendien is dat hoofdstuk een voorbeeld van een hermanesiaanse mus die geheel onnodig van het dak valt. De verwachting dat de roman van De Kat een monument tegen het verdringen en vergeten zou zijn van de Atjehoorlog kan vanwege de literaire gebreken helaas niet waargemaakt worden. Als *Het uur van de olifant* het licht na het donker moet betekenen, zoals in de roman wordt verklaard, dan is dat licht heel duidelijk slechts zwak kunstlicht.